მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და საქართველო

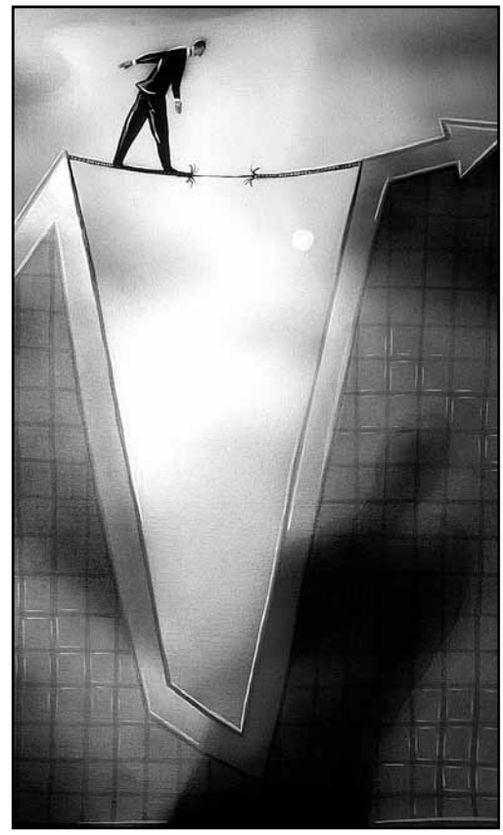

იმ პირობებში, როდესაც სიღარიბის დაძლევა მსოფლიოს ნომერ პირველ პრობლემად იქცა და საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციები უკვე ღიად გამოხატავენ შეშფოთებას არსებულ კრიზისზე, საქართველო არაფერს იმჩნევს და ჯიუტად ამტკიცებს, რომ ქვეყნის ეკონომიკა არნახული ტემპებით ვითარდება. როგორ ახერხებს იმპორტზე ორიენტირებული, აბსოლუტურად დაუცველი შიდა ბაზრის მქონე ქვეყანა მრეწველობის ფაქტობრივი არარსებობის პირობებში ეკონომიკაში წარმატებულის ნიღბის მორგებას და რამდენად რეალურია ის სტატისტიკა, რომლის მიხედვითაც საქართველომ ეკონომიკური თავისუფლების ხარისხის მიხედვით თვით ევროპის განვითარებული ქვეყნებიც კი უკან ჩამოიტოვა? ამ და სხვა, მათ შორის, გლობალური ეკონომიკური კრიზისის საქართველოს ეკონომიკაზე ასახვის შესაძლო მასშტაბებსა და მისი გაღრმავების ხელშემწყობ შიდა ფაქტორებზე ისაუბრეს საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის ოფისში შეკრებილმა „მრგვალი მაგიდის" მონაწილე ექსპერტებმა, რომელიც ჟურნალ „ბიზნესი და კანონმდებლობის" ინიციატივით ჩატარდა და შესაბამისი რეკომენდაციებიც შეიმუშავეს.

*„მრგვალ მაგიდას" უძღვებოდა ჟურნალ **„ბიზნესი და კანონმდებლობის"** სარედაქციო საბჭოს წევრი, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **იაკობ მესხია.***

რა რისკების წინაშე დგას საქართველო მსოფლიო ფინანსური კრიზისის პირობებში და არსებობს თუ არა გლობალური კრიზისის საქართველოზე მოსალოდნელი ნეგატიური გავლენის შესუსტების გზები?

მსოფლიო ფინანსური სისტემის წინაშე მდგარი საფრთხეები საქართველოსთვისაც რეალურია

იაკობ მესხია, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი:

– დამეთანხმებით, მსოფლიოში ფინანსური კრიზისი უკვე დაწყებულია. 2006-2007 წლებიდან აშშ-ში თავი იჩინა იპოთეკურმა კრიზისმა, რისი მიზეზიც იყო ის, რომ მსესხებლებმა ვერ დააბრუნეს საბინაო მშენებლობისთვის აღებული სესხები. ამან ამერიკაში ორი დიდი ბანკის (Freddi Mac და Fanny May) გაკოტრება გამოიწვია. ამ ფაქტს თითქოს და ეკონომიკის სხვა სეგმენტებზე არ უნდა ემოქმედა, მაგრამ საბანკო სისტემა იქ იმდენად ინტეგრირებულია, რომ ამ ფაქტორებმა ასახვა მთლიან საფინანსო სისტემაზე ჰპოვა. შემდგომში ეს პროცესი მერე ევროპაზეც გადავიდა – პირველად ეს ესპანეთმა იგრძნო, შემდეგ სხვა ქვეყნებზეც გავრცელდა. აღნიშნულს მეორე უმძიმესი პრობლემაც დაემატა. მხედველობაში მაქვს – სასურსათო პროდუქტებზე, განსაკუთრებით კი ხორბალზე ფასების ზრდა. ხორბალზე ფასის მატებას ექსპერტები სხვადასხვაგვარ ახსნას უძებნიან – მათ შორისაა, წინა წლების მოუსავლიანობა, აზიის ქვეყნების მიერ პურპროდუქტების მოხმარების გაზრდა. მიუხედავად ვერსიათა მრავალფეროვნებისა, ერთი რამ ფაქტია — **მსოფლიოს სურსათის სერიოზული პრობლემა შეექმნა.** მესამე პრობლემა, რომელიც დიდი ხანია მწიფდებოდა და რომელმაც ახლა მკვეთრად იჩინა თავი, არის ნავთობპროდუქტებზე ფასების სწრაფი ზრდა. საქართველოს ეროვნული ბანკის პროგნოზებით, ერთ ბარელ ნავთობზე ფასი 110 დოლარზე მაღლა არ უნდა

აწეულიყო. სამწუხაროდ, სწორედ ამ პარამეტრებზეა ჩვენი ეკონომიკური მაჩვენებლები გათვლილი. არადა, რეალურად ნავთობზე ფასი 135-150 დოლარის ფარგლებში მერყეობს და ეს ციფრი ყოველდღიურად იცვლება. არის სხვა პრობლემებიც, კერძოდ: მეტალზე ფასების ზრდა, რაც სერიოზული შემაფერხებელი ფაქტორი იქნება მსოფლიო ეკონომიკისთვის, მსოფლიოში ნათესი ფართობების რაოდენობის თანდათანობითი შემცირება, რაც გამოწვეულია მთელ რიგ განვითარებულ ქვეყნებში ბიოსაწვავის დამზადების დაწყებით (ეს კიდევ უფრო ართულებს სასურსათო პრობლემას). ასე რომ, წამყვანი განვითარებული ქვეყნები უკვე აშკარად აღიარებენ არსებულ ფინანსურ კრიზისს, სამყარო შეშფოთებულია, საქართველოს სტატისტიკის სამსახური კი გვამშვიდებს, რომ ჩვენთან ეკონომიკა სტაბილურად ვითარდება! მათი ინფორმაციით, საქართველოში თურმე ინფლაცია ყველა სხვა ქვეყნებთან შედარებით დაბალია, რომ ყველაფერი კარგადაა. სამწუხაროდ, არავინ საუბრობს იმაზე, რომ საქართველოში მოხმარებული პროდუქციის 70-75% იმპორტირებულია! საინტერესოა - **თუ იმ ქვეყნებში, საიდანაც პროდუქცია შემოგვაქვს, მაღალია ინფლაცია, საქართველო როგორ ახერხებს ინფლაციის დაბალი დონის შენარჩუნებას?** ხომ ფაქტია, რომ საქართველო ინტეგრირებულია მსოფლიოს ეკონომიკურ სისტემაში, ინტეგრირება კი ორმხრივი პროცესია. გამომდინარე აქედან, ის საფრთხეები, რაც მსოფლიო ეკონომიკის წინაშე დგას, გარკვეულწილად არსებობს ჩვენთანაც და ამდენად, მოლოდინის რისკი საკმაოდ მაღალია. რეალობაც ამაზე მეტყველებს – თუ ბოლო სტატისტიკურ მონაცემებს გავაანალიზებთ, დავინახავთ, რომ იმ დარგებს, რომლებიც ადრე ძალიან სწრაფი ტემპებით ვითარდებოდა, ეს არის ფინანსური შუამავლობა და სამშენებლო სექტორი, შეიძლება უახლოეს პერიოდში პრობლემები შეექმნას. ამაზე მიგვანიშნებს ის, რომ შენელდა მშენებლობის ტემპები და საფინანსო შუამავლობის ზრდის ტემპმაც დაიწია.

ნოდარ ჯავახიშვილი, ექსპერტი საბანკო საკითხებში:

– მე უფრო სხვაგვარად ვიტყოდი — ჩვენ უფრო დამოკიდებულები ვართ მსოფლიო ეკონომიკაზე, ვიდრე ინტეგრირებულნი. აქედან გამომდინარე, მსოფლიო ფინანსური კრიზისის დარტყმა საქართველოზე უფრო მაღალი იქნება, ვიდრე იმ სხვა ქვეყნებზე, რომელთაც შეუძლიათ წინააღმდეგობა ამ კრიზისს მწარმოებლური შრომით გაუწიონ. ბოლო სამი წლის განმავლობაში ფასები ნავთობპროდუქტებზე კატასტროფულად იზრდება, მაგრამ, დააკვირდით, თურქმენეთში თუ არის ფასების ასეთი კატასტროფული ზრდა?! ამით იმის თქმა მინდა, რომ ქვეყანა, რომელსაც აქვს რესურსი, შეუძლია ბევრ ასპექტში წინ აღუდგეს კრიზისს. ზოგიერთი ქვეყანა ვერც გაიგებს, რომ მსოფლიოში ფინანსური კრიზისია, ეს განპირობებული იქნება ქვეყნის შესაძლებლობებითა და მისი ხელისუფლების დამოკიდებულებით ამ კრიზისისადმი. გეტყვით, რა არის ის ერთი აუცილებელი და სასწრაფოდ გადასადგმელი ნაბიჯი, რაც საქართველოს ეკონომიკაზე მსოფლიო ფინანსური კრიზისის დარტყმას შეანელებს, ეს არის ეროვნული ბანკის აღდგენა თავის სტატუსში სრული დამოუკიდებლობით! რაც მთავარია, თავისი როლით საქართველოს ეკონომიკაში. ჩვენ საბანკო კრიზისზე ჯერჯერობით მინიშნებებით ვსაუბრობთ, მაგრამ ხვალ და ზეგ პრობლემა შეიძლება მწარე რეალობად იქცეს და ამას თითოეული ჩვენთაგანი იგრძნობს საკუთარ ჯიბეზე.

ელგუჯა მექვაბიშვილი, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი:

– მსოფლიო ფინანსური კრიზისი რომც შერბილდეს (თუმცა, შერბილების ნიშანწყალი ჯერჯერობით არ იკვეთება. პირიქით, საუბრობენ, რომ კრიზისი მეორე ფაზაში შედის, რომელიც არანაკლებ მწვავე იქნება, ვიდრე პირველი), ამ კრიზისის გავლენა ჩვენს ეკონომიკაზე მაინც იქნება. ჩემი პროგნოზი კი, ჩემდა სამწუხაროდ, საკმაოდ არასასიამოვნოა – **საქართველო რეალურად იმყოფება მძიმე ფინანსური კრიზისის წინაშე და ეს კრიზისი მოსალოდნელია არაუგვიანეს შემოდგომის ბოლოს - ზამთრის დასაწყისში.** როგორ ავიცილოთ თავიდან ეს ყველაფერი? ჩვენ ამაზე ვსაუბრობთ, ვწერთ, არიან ადამიანები, რომლებიც ამაზე სისტემატურად მუშაობენ, განგაშის ზარს რეკენ, მაგრამ, მოდით, მეორე მხარეს შევხედოთ — ვის ესმის ეს?! როგორია მთავრობის დამოკიდებულება ყველაფერ ამის მიმართ, რაც ხდება? რეალობა სხვაა, ოფი-

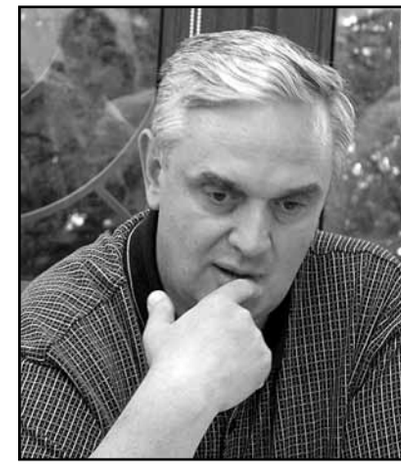

ციალური სტატისტიკა კი სხვა რამეს ღაღადებს. არადა, არ არის ისე როგორც გვეუბნებიან – **საქართველოში არ ჰყვავის ეკონომიკა, ინფლაცია არ არის 11,2% (ის 20-30%-ის ფარგლებში მერყეობს და კიდევ უფრო ძლიერდება), არ არის ამ მასშტაბის ეკონომიკური ზრდა როგორც გვიმტკიცებენ. მაპატიეთ და, თუ შენ სტატისტიკურ სამსახურს ჯიბეში ჩაიდებ და ერთჯერადი მოხმარების საგნად გადააქცევ, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ რეალობა იცვლება – რეალობა არსებობს და ამ რეალობას სტატისტიკის სამსახური მორცხვად მალავს!** ეს იგივეა ავადმყოფს თერმომეტრი დაუმალო, აქაოდა სიცხე არ გაიზომოს და გული არ შეუწუხდეს!

– რა მოვიმოქმედოთ, რა გავაკეთოთ იმისთვის, რომ კრიზისი ავიცილოთ. ჩვენ ერთი რამ შეგვიძლია – სიფრთხილისაკენ მოვუწოდოთ ხელისუფლებას, რომ რეალობას თვალი გაუსწოროს, თორემ კრიზისი შეიძლება შეუმჩნევლად დაგვატყდეს თავს!

სამწუხაროდ, კრიზისული მოვლენები საქართველოს ფინანსურ სექტორში დაწყების სტადიაშია. მე მქონდა საშუალება თქვენი ჟურნალის მეშვეობით ჯერ კიდევ აპრილში დამეფიქსირებინა ჩემი პოზიცია, რომ გაძვირდება კრედიტი, ინფლაცია გაიზრდება და ა.შ. ეს მაშინ, როცა **„თი-ბი-სი“** ბანკი ამტკიცებდა, არავითარი პრობლემა არ იქნებაო! გასაგებია, ის კომერციული სტრუქტურაა და თავისი ინტერესი აქვს, მაგრამ მთავრობამ ხომ სახელმწიფოებრივად უნდა იაზროვნოს?

ისმის კითხვა, რაშია გამოსავალი? აპრიორი ამაზე პასუხის გაცემა შეუძლებელია. ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რა შეიძლება მოხდეს. მოხდება კი ის, რომ **კრიზისი აუცილებლად გაღრმავდება (ღმერთმა ქნას, რომ ვცდებოდე), იგი ძალიან მწვავე იქნება თავისი ეკონომიკური და სოციალური შედეგებით, არ არის გამორიცხული, პოლიტიკურითაც.** აქ ერთი რამ უნდა გვახსოვდეს — კრიზისი მარტო გაჭირვება არ არის, ეს სიღარიბიდან გამოსვლის, თვითგანწმენდის, ღირებულებათა გადაფასების, მოწინავე პოზიციებზე უარის თქმაა. ეს დიდ ხარჯებთან და დანაკარგებთანაა დაკავშირებული. თუმცა, როგორც ჩანს, ამ ჯოჯოხეთის გავლის გარეშე ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის წარმმართველი გუნდის მენტალობა არ შეიცვლება. სხვა საკითხია, რამდენად გაუძლებს ამას ქვეყანა, ხალხი, საზოგადოება?

ემზარ ჯგერენაია, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ჟურნალ „საქართველოს ეკონომიკის“ მთავარი რედაქტორი:

– სამწუხაროდ, ჩვენთან სრულად არ არის გააზრებული, რა ხდება მსოფლიო ეკონომიკაში. **არადა, ძალიან მნიშვნელოვანია იმის გააზრება, თუ რამდენად შეუძლია პატარა ქვეყანას წინ აღუდგეს გარე ფაქტორებს, რამდენად მოახერხებს იგი მოქნილი, სწორი პოლიტიკის შემუშავებას, არის თუ არა საერთოდ ამგვარი პოლიტიკის შემუშავება საჭირო თუ სჯობს, ბრმა მოლოდინის რეჟიმში ვიყოთ?** მნიშვნელოვანია ის პროცესები, რომლებიც, ვთქვათ, თუნდაც ბოლო ექვსი თვის განმავლობაში მიმდინარეობს, მაინტერესებს რატომ იცვლება კატასტროფულად საგადამხდელო ბალანსი და როგორ ჩნდება სავალუტო რეზერვების თანაფარდობა და სხვა. ამაზე კომერციული ბანკები და, მათ შორის, ეროვნული ბანკიც, იტყვიან თავის სათქმელს. თუმცა ის, რატომ აღვრიცხავთ 180 მილიონი ღირებულების მანქანის ტრანზიტს ექსპორტად? არა მგონია, ვინმემ ახსნას. საბაჟო სტატისტიკას მეტ-ნაკლებად ვიცნობ და არსად მსგავსი მითითება არ არის. მე ვნახე სავალუტო ფონდის ბოლო ინსტრუქციაც და არც მასშია ასეთი აღრიცხვის შესახებ მითითებული. ტრანზიტი რომ ექსპორტად ასახო, ეს, უბრალოდ, წარმოუდგენელია!

გოჩა თუთბერიძე, ეკონომიკის დოქტორი, თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დეკანის მოადგილე:

– მე ვერ ვხედავ ვერანაირ ნიშნებს, რომ ჩვენ რაღაც კრიზისში ამოვყოფთ თავს. ბაზარი ყველაფერს ავტომატურად დაარეგულირებს. თუმცა, რამდენიმე პრობლემა გამოკვეთილია – პირველი ეს არის ეროვნული ბანკის დამოუკიდებლობის ხარისხის თითქმის ნულამდე დაყვანა. ეს სერიოზული პრობლემაა, რადგანაც იმ ინფლაციის შესაჩერებლად, რომელიც ახლა სახეზეა, აუცილებელია, რომ ეროვნულ ბანკს ჰქონდეს დამოუკიდებლობა, მან უნდა აკონტროლოს პროცესები და მის ხელთ არსებული ინსტრუმენტებით უნდა უზრუნველყოს ინფლაციის გონივრულ ფარგლებში მოქცევა. თუ ეს დამოუკიდებლობა ეროვნულ ბანკს არ ექნება, ჩვენ აუცილებლად აღმოვჩნდებით უხერხულ მდგომარეობაში. მეორე პრობლემა, რაც ჩვენ,

რბილად რომ ვთქვათ, გაგვაჩნია, ეს არის საკუთრების უფლების დაცვა და მესამე და ვფიქრობ, ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული — დამოუკიდებელი სასამართლო სისტემის არარსებობა. თუ ეს სამი ელემენტი საქართველოში სათანადო დონეზე იქნება, მერწმუნეთ, ის ღრუბლები, რასაც ჩვენ ვხედავთ მსოფლიო ეკონომიკის თავზე, გაცილებით ნაკლებად შეეხება საქართველოს.

ნოდარ ხადური, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ პროფესორი:

– აქ ერთი მომენტია — ნებისმიერ ეკონომიკურ საკითხში პოლიტიკა უნდა იყოს ბოლომდე ჩამოყალიბებული. თუ ტაშის დაკვრა გვინდა, ორივე ხელით უნდა დავუკრათ, ანუ მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკა ურთიერთკავშირში კარგად უნდა გვქონდეს გააზრებული. უნდა გვქონდეს მიზანი. არ ვიცი, საქართველოში ტაშს რითი ვუკრავთ (ხშირ შემთხვევაში, შთაბეჭდილება მრჩება, რომ თავებით კედელზე), მაგრამ მთავარ პრობლემას სხვა რამეში ვხედავ – კერძოდ, თუ ერთი წლის წინ ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი და პრემიერ-მინისტრი ერთმანეთს არც ელაპარაკებოდნენ, დღეს უკვე საუბარს აზრი აღარ აქვს – რასაც იტყვის პრემიერ-მინისტრი, იმას გააკეთებს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტიც! **ქვეყანაში განხორციელებული ფისკალური პოლიტიკა არ არის ადექვატური იმ სიტუაციისა, რომელიც დღეს რეალურად გვაქვს. ისმება კითხვა, მივიღებთ თუ არა ეკონომიკურ კრიზისს. ღმერთმა ქნას, არ მივიდეთ კრიზისამდე, მაგრამ, თუნდაც ის, რომ ჩვენი მოხმარება ძირითადად იმპორტორიენტირებულია, ოპტიმისტური პროგნოზის გაკეთების საშუალებას ნაკლებად იძლევა.**

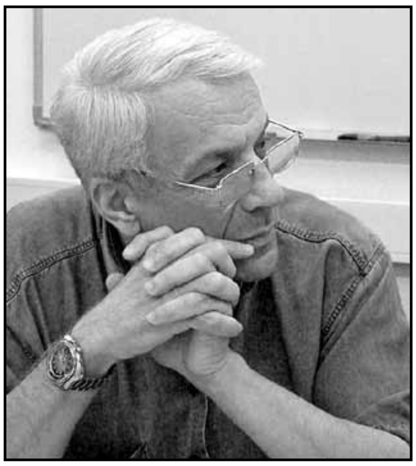

კოტე აბულაძე, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი:

– ჩვენ უნდა დავინახოთ, რა იყო ადრე და რა არის დღეს. მე არავის ადვოკატად არ გამოვდგები, მაგრამ ისე ნუ წარმოვიდგენთ, რომ ყველაფერი ახლა დაიწყო. აქ, ჩვენ, სამწუხაროდ, **საქმე გვაქვს ეკონომიკურ უმეცრებასთან ზოგიერთი სახელმწიფო მოხელის დონეზე,** რომლებიც გამოდიან და ლაპარაკობენ, რომ თურმე **„ჩვენ რუსეთთან უნდა ვაწარმოოთ ეკონომიური მოლაპარაკება", „ჩვენ უნდა შევქმნათ მთავრობის ეკონომიური გუნდი", „შევიმუშაოთ ეკონომიური პოლიტიკა"** და ა.შ. სამწუხაროდ, **„ეკონომიკისა" და „ეკონომიის" ტერმინების მართებული ხმარება არ იცის ადამიანმა, რომელიც ეკონომიკური ბლოკის ერთ-ერთ სამინისტროს ხელმძღვანელობდა წლების განმავლობაში.**

ჩვენ იმპორტის ტყვეობაში ვიმყოფებით და შეუძლებელია, მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა ჩვენზე სერიოზული გავლენა არ იქონიოს. არადა, აღმოჩნდა, რომ არა მარტო სტრატეგიული რესურსი, ყვავილებიც კი თურქეთიდან შემოგვაქვს. ორი-სამი დღის განმავლობაში გმირთა მოედანზე სამუშაოები შეჩერებული იყო. მიზეზი რომ ვიკითხე, მითხრეს, ყვავილებს თურქეთიდან ველოდებითო. ესეც იმპორტია. აქ მსოფლიო ეკონომიკასთან ინტეგრაციაზე იყო საუბარი და **ინტეგრაციის ერთ-ერთი მაჩვენებელი არის წმინდა უცხოური ინვესტიცია. სამწუხაროდ, ბოლო პერიოდში ინვესტიციები შემცირდა ჩვენი სტრატეგიული პარტნიორებისგან – აშშ-დან, ყაზახეთიდან, თურქეთიდან, სამაგიეროდ სამჯერ გაიზარდა ვირჯინიის კუნძულებიდან. აქვე აღსანიშნავია, რომ ჩვენთან, საერთოდ, ინვესტორის ლეგიტიმურობის პრობლემაც დგას, ანუ დიდი ბიზნესის ლეგიტიმურობაა ეჭვქვეშ. გამომდინარე ზემოთქმულიდან, რასაკვირველია, იმ კრიზისს, რაზეც იყო საუბარი, სერიოზული ეკონომიკური შედეგები მოჰყვება საქართველოში.** მეტიც, მას მწვავე სოციალური შედეგებიც მოჰყვება. ამ სოციალურ შედეგებს ამწვავებს ის მდგომარეობაც, რომ ჩვენი საზოგადოება გახლეჩილია ორ ნაწილად. არ არის ერთიანი ეკონომიკური ინტერესები, ერთიანი ეკონომიკური ფასეულობები, ეს კი არასწორი პრივატიზაციის შედეგია. პრივატიზაციის შედეგად საქართველოში საზოგადოება ორ ნაწილად გაიყო – ერთია გაუბედურებული და გაჭირვებული, რომელიც ფიქრობს, როგორ გაიტანოს თავი და როგორ შეინახოს ოჯახი, მეორე ნაწილი კი ფიქრობს, სად და როგორ დააბანდოს თავისი კაპიტალი და ამ კაპიტალის გაზრდის ახალი წყაროები მოძებნოს.

ამ ბოლო პერიოდში საქართველოში საბანკო და სამშენებლო სექტორების განვითარების ზრდის ტემპების დაცემა გამოიკვეთა. თქვენის აზრით, რა შეიძლება იყოს ამ ორი ყველაზე განვითარებული სექტორის შეფერხების შიდა ფაქტორები და რამდენად შეიძლება ეს ყველაფერი განვიხილოთ მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ქართულ გამოძახილად?

ნოდარ ჯავახიშვილი:

– როგორც ჩანს, ჩვენ ვეგუებით ეროვნული ბანკის პრაქტიკულად გაუქმებას. შეიძლება შენობას ეროვნული ბანკი გადააყოლო?! მოგეხსენებათ, რა ნორმატივები არსებობს გრძელვადიან და მოკლევადიან დაბანდებებს შორის და ეს ნორმატივები რომ არსებულიყო საქართველოში, გარწმუნებთ, მშენებლობის ასეთი გაუგებარი და უაზრო ბუმი არ იქნებოდა!

ბევრი ამბობს და ჟურნალისტებიც ამას იმეორებენ, რომ საქართველოს ეკონომიკაში თურმე დაბანდებულია ექვსი, თუ შვიდი მილიარდი საკრედიტო რესურსი. რას ნიშნავს, საქართველოს ეკონომიკაში აბანდებთ სამომხმარებლო კრედიტს, როცა ეს კრედიტი იაპონური ავტომანქანების საყიდლად გაიცემა? ეს ხომ ნიშნავს, რომ ჩვენ იაპონიის ეკონომიკაში ვაბანდებთ ფულს, ვყიდულობთ რა ამ კრედიტით „ტოშიბას“ თუ „სიმენსის“ მოწყობილობებს. ქართული პროდუქციის საყიდლად ვინ მოდის ბანკში, ან არსებობს კი საერთოდ ასეთი პროდუქცია? ქართულ ეკონომიკაში იმ 6 თუ 7 მილიარდიდან არაფერი არ არის დაბანდებული! ჩინეთს და იაპონიას თუ მივეხმარებით და გადავარჩენთ, მგონი დაგვიფასებს ის მადლიერი შთამომავლობა, რომელმაც ჯერჯერობით საქართველომდე ვერ ჩამოაღწია...

ეჭვი მეპარება, რომ ჩვენი დღევანდელი შეშფოთება და განგაშის ატეხვა ვინმეს ყურამდე მივა და რაიმე შედეგს გამოიღებს, მაგრამ გარწმუნებთ, **თუ გვინდა, რომ მეტ-ნაკლებად დაცულები ვიყოთ გარე თუ შიდა ნეგატიური ფაქტორებისაგან, ჩვენ ნამდვილად გვჭირდება ცენტრალური ბანკი!** მე ჟურნალისტებთანაც მაქვს პრეტენზია – როგორ შეიძლება ჟურნალისტმა ბენდუქიძეს ათქმევინოს, რომ ინგლისს ეროვნული ბანკი არ აქვს? ნახეთ და დარწმუნდებით, რომ ლონდონის ცენტრალურ ბანკს აქვს ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი საზედამხედველო ფუნქცია! ნუ გაგიკვირდებათ, თუ გეტყვიან, რომ ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში ეს მართლაც არ არის. ეს იმიტომ, რომ იქ აღარ აქვთ საკუთარი ფულადი ვალუტა და ეს აღარ სჭირდებათ. იმ ქვეყნებში უკვე ევროპის ცენტრალური ბანკი არეგულირებს ამ საკითხებს, ეს სხვადასხვა რამეა. 205 ქვეყნიდან რომელიმე ქვეყანაში შეიძლება მართლაც არის რაღაც არასწორად გაკეთებული და სწორედ ის რატომ მოჰყავთ მაგალითად?!

როცა ვლაპარაკობთ რაღაც ინსტიტუციონალურ საკითხებზე, აღვადგინოთ თუნდაც ანტიმონოპოლიური სამსახური, მერე რა, ის იქნება დამოუკიდებელი? ასე რომ, მარტო მე აბრის შენარჩუნების მომხრე კი არა ვარ, მე მინდა, რომ ეროვნული ბანკი არსებობდეს თავისი სრულყოფილი ფუნქციებით, რაც გაწერილია 1995 წლის კანონში „ეროვნული ბანკის შესახებ“. არ მინდა ისე გამოვიდეს, თითქოს ჩვენ აბრების შენარჩუნებისთვის ვიბრძვით. ეროვნულმა ბანკმა, რომ დაუბრუნონ კიდეც მას ზედამხედველობის, ფულად-საკრედიტო და სხვა ფუნქციები, იქცევა კი ის ავტომატურად იმ ბანკად, რაც დღეს ქვეყანას სჭირდება? – რა თქმა უნდა, არ იქცევა!

იაკობ მესხია:

– ახალი კანონის მიხედვით, ეროვნული ბანკის ადრინდელი ფუნქციებიდან თითქმის ყველაფერი ამოღებულია და მხოლოდ ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფაა დარჩენილი. ეს კი ძალიან დიდი და სერიოზული პრობლემაა. **ფასების სტაბილურობა ეროვნულ ბანკს შეეძლება მხოლოდ და მხოლოდ მისი დამოუკიდებლობის მაღალი ხარისხის პირობებში და არა ისეთ პირობებში, როცა მას ფინანსთა, თუ ნებისმიერი სხვა მინისტრი იოლად დაიყოლიებს, აღარაფერს ვამბობ მთავრობის თავმჯდომარეზე. როდესაც ეროვნული ბანკის ხელმძღვანე-**

ლობას ადამიანი, რომელსაც არ შეუძლია წინააღმდეგობა გაუწიოს არათუ მთავრობას, ნებისმიერ რიგით ჩინოვნიკსაც კი და ყველაფერს დუმილითა და უსიტყვოდ ეთანხმება, ასეთი ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობა, რა თქმა უნდა, ქვეყანას არ გამოადგება.

საბანკო სექტორს რომ საფრთხეები უახლოვდება, ამაზე ორი აზრი არ არსებობს. უბრალო ობივატელიც კი მიხვდება, რომ კრედიტის დაბრუნებადობის ხარისხი დაბალია. ის, რომ გაცემული 5 მილიარდიდან დაუბრუნებელი კრედიტი არის მხოლოდ 845 მილიონი, მტკნარი სიცრუეა. რას ნიშნავს ეს – მე ვარ მსესხებელი, ვისესხე 100 ლარი „თი-ბი-სი“-დან, ვერ გადავიხადე, წავედი „საქართველოს ბანკში“, 150 ვისესხე და ის წინა კრედიტი დავფარე, მერე წავედი „ქართუში“ და ა.შ. დაუსრულებლად, თითქმის ყველა ბანკის მოვლა მომიწევს. ძალიან კარგად იცით, წლის ბოლოს, 31-ში რა ოპერაციები მიდის ბანკებში ამ გადაუხდელობის გამო და როგორ ხდება ამ ციფრის გამოყვანა.

ორად-ორი სექტორია საქართველოში, რომელიც არის მაღალმომგებიანი. ეს საბანკო და მეორე – სამშენებლო სექტორი, სადაც მოგება თვითღირებულებასთან შედარებით 4-5-ჯერ მეტია. ეს ორი სექტორი ერთმანეთთან მჭიდროდაა მიბმული, აქედან გამომდინარე, საკმარისია ერთ-ერთი მცირედ შეფერხდეს, მეორესაც ზედ მიიყოლებს. ერთი სიტყვით, საქართველოში ორივე სექტორის რყევის ნიშნები ნელ-ნელა იკვეთება. მე ძალიან კარგად ვხედავ იმ დადებითსაც, რაც კეთდება, მაგრამ ჩვენ ვტეხთ მინი-განგაშს იმის გამო, რომ საბანკო სექტორი შეიძლება აღმოჩნდეს გარკვეული საფრთხის წინაშე და გვინდა, რომ ამას ხელისუფლება მომზადებული დახვდეს. როგორც კი გამოიკვეთება საქართველოში დეპოზიტების ზრდის ტემპის შენელება, საბანკო კრიზისი გარდაუვალია!

ემზარ ჯგერენაია:

– მტკიცე და ქმედითი ბერკეტების უქონლობა ეროვნულ ბანკს მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენებს, იგივე ითქმის კომერციული ბანკების რეგულირებასთან მიმართებაში. მე პირადად ყველაზე მეტ პრობლემას ვხედავ ინსაიდერების ნაწილში. კი, გასაგებია, „თიბისი“ ბანკი არის კომერციული ბანკი, მაგრამ, ღმერთმა ნუ ქნას შეჩერდეს მშენებლობის ღირებულების ზრდის ტემპი, მე არ ვამბობ, გაიაფდეს, არამედ შეჩერდეს – მყისიერად, ერთი მეორის მიყოლებით შეიძლება გაჩერდეს ყველა ბანკი. ეს მოხდება ძალიან მოკლე დროში. სხვათა შორის, დაზღვევის მექანიზმიც ბანკებში ძალიან სასაცილოა, აბსოლუტურად მონოპოლისტური ბაზარი ჩამოყალიბდა, ორი სადაზღვევო კომპანია განაგებს სადაზღვევო ბაზრის 68%-ს, ორივე კომპანიამ კარტელური შეთანხმებით ასწია თავის პროდუქციაზე ფასები, ყველაზე მიუღებელი კი ის არის, რომ ორივე ფირმა რისკებით სავსე ამ ქვეყანაში აზღვევს საკუთარ რისკს საკუთარი სადაზღვევო კომპანიით, საკუთარი კაპიტალით! „საქართველოს ბანკის“ მაგალითზე შემიძლია ვთქვა, რომ 40/80 არის შესაბამისად სამშენებლო ბიზნესი და სავაჭრო ბიზნესი, „თიბისი“-ში 80/20 სამშენებლო ბიზნესი სავაჭრო ბიზნესთან, ანუ დღეს ჩვენ ყველაფერი ყირაზე გვაქვს დაყენებული. იყო დრო, ბანკს არ ჰქონდა უფლება, შვილობილის დონეზეც კი, კომერციული ფირმა ჩაედო აქტივებში! ასე რომ, ბანკებთან მიმართებაში სერიოზული ეჭვი ჩნდება, რამდენად სიღრმისეულადაა გააზრებული ინსაიდერული კაპიტალის პრობლემა, კაპიტალში არაადეკვატურობისა და ლიკვიდურობის მომენტი, რომელიც დღეს ბანკებს გაუჩნდათ.

ელგუჯა მექვაბიშვილი:

– აქ ითქვა ეროვნულ ბანკთან დაკავშირებით, მე არ მინდა პიროვნებების ხსენება, მაგრამ ერთ რამეს გეტყვით – დათო ამაღლობელი ჩემი სტუდენტი იყო ხუთი წლის მანძილზე. ამ ხნის მანძილზე ამ კაცს ხუთჯერ არ ამოუღია ხმა და ახლა თქვენ ელით, რომ ეს კაცი ადგება და ეროვნული ბანკის დასაცავად ხმალამოღებული იბრძოლებს?!.. მე მის პოზიციაზე ვსაუბრობ. არის ხალხი, რომელთაც აქტიური პოზიცია აქვთ, არიან ადამიანები, რომლებსაც საერთოდ არა აქვთ პოზიცია. ის ჭკვიანი და განათლებულია, მაგრამ მისგან აქტიური პოზიციის გამოხატვა, ძალიან საეჭვოა, რაც ქვეყნის ინტერესებიდან მიუღებელია.

გოჩა თუთბერიძე:

– ჩვენ ვახსენეთ მშენებლობის ბუმი, რატომ ხდება ეს? რა არის საპროცენტო განაკვეთების აწევის მიზეზი? აქ ითქვა, რომ რაღაცა მოხდება და არავის არ გვინდა, რომ ეს „რაღაც“ მოხდეს. მშენებლობაში ფასების ზრდა იქნება მანამ, სანამ მშენებლობისთვის საჭირო ხარჯები იქნება გაცილებით ნაკლები, ვიდრე აშენებული ფართის კვადრატული მეტრის ფასი.

ემზარ ჯგერენაია:

– მოდით, დინამიკაში შევხედოთ საბანკო და სამშენებლო ბიზნესს და მოსახლეობის ბანკებთან ურთიერთობის ფორმებს. სხვათა შორის, დეპოზიტების ზრდის მაჩვენებელი ჯერჯერობით ძალიან დამაიმედებელია. რაც შეეხება ფართო ფულის (M_2) მაჩვენებელს, ის მართალია ორჯერ ნაკლებია, ვიდრე არსებული აქტიური დაბანდებიდან მიღებული უნდა იყოს ქვეყანაში, მაგრამ ესეც საკმაოდ მაღალია. ეს არანაირად არ უტოლდება, მაგალითად, ჩეხეთის დონეს, სადაც ეს ციფრი GDD-ის მიმართ 120 %, **მაგრამ საქართველოსთვის რაც არის, ესეც მნიშვნელოვანია**. აქ ერთ მოვლენასთან გვაქვს საქმე – ბანკებმა ხელოვნურად გაზარდეს მოსახლეობის მსყიდველობითუნარიანობა. მაგალითს გეტყვით. ამერიკაში მოსახლეობის შემოსავლებს 8-ჯერ აღემატება მათი საკრედიტო დავალიანება. ინგლისში ეს მაჩვენებელი 4-მდეა დაწეული, ევროპაში 1,8-მდე. საქართველოში უკვე მოსახლეობის შემოსავლებმა სამჯერ გადაუსწრო მათ საკრედიტო დავალიანებას. ეს ერთი ფაქტორი, რომელიც საგანგაშოა. მეორეა ბანკების მიერ ბიზნესისთვის გაცემული თანხები. მე ხუთი ბანკი გამოვკითხე – მათ შორის, **„სილქროუდი“, „საქართველოს ბანკი“, „თი-ბი-სი“, „ქართუ“,** ყველაზე მეტი ფული ბიზნესში **„საქართველოს ბანკიდან“** დევს. ახლა პროცენტული შემადგენლობა ვნახოთ: 12%-დან იწყება იპოთეკური სესხები და 16-მდე ადის. ფანტასტიკურია! ბიზნეს-სექტორში არის 6-თვიანი, 8-თვიანი, მაქსიმალური 3 წლიანი კრედიტები და რეალური პროცენტი 18-დან 36%-მდეა, მითხარით ის ბიზნესი საქართველოში, რომელიც მოგების ამ ნორმას აიტანს! **რატომ იტანს ამხელა პროცენტს იპოთეკური კრედიტი? – იმიტომ, რომ ფინანსურ პირამიდას აკეთებენ**! რატომ იქმნება ეს კრიზისი? ვთქვათ, აიღო ადამიანმა 20 ათასი დოლარი, 15 ათასი ბინის მშენებლობაში შეიტანა, 2 ათასი პროცენტის დასაფარად დადო, 3 დახარჯა. მერე აიღო 4 ათასი, წინას დასაფარად, მერე 60 და ასე მიდის ზემოთ. როგორც კი დღეს გააჩერებენ იპოთეკური კრედიტის გაცემას და იგი ვერ შეძლებს ახალი ნაკადებით ძველის დაფარვას, კრიზისი გარდაუვალია!.. რა არის თბილისში დღეს მოდაში? – გაქვთ **„საქართველოს ბანკში“ კრედიტი? დაგიფარავთ, ოღონდ ჩვენთან დაბრუნდით** – სთავაზობენ ყველას. დღეს ძალიან საინტერესო სურათია კლიენტურასთან დაკავშირებით – ერთი კლიენტურაა ყველა ბანკში! ამას დავამატოთ ერთი რამ – მოტყუებითი მათემატიკური ალგორითმი, მაგალითად, ისეთი ტიპის ტყუილი, რასაც „აირზენა“ ეუბნებოდა ხალხს, **„80 ევროდ წაგიყვანთ კიევში“**! – მე გეტყვით, ვერ წაგიყვანთ, იმიტომ რომ მგზავრობის რეალური ფასი 160 ევროა! ეს არის რეკლამა, რომელიც ფაქტობრივად დანაშაულია და ამისთვის ეს კომპანია უნდა დაისაჯოს! მეორე – შედიხართ ბანკში და იმისთვის, რომ სასესხო ანგარიში გაგიხსნან, ერთჯერად 500 დოლარს გახდევინებენ.. რას ნიშნავს ეს?! – მე ვიღებ 100 ათას დოლარ სესხს, თქვენი კლიენტი ვხდები, ანუ ფაქტობრივად თქვენთვის ვხდები მეწველი ძროხა და მიუხედავად ამისა, დამატებით კიდევ ერთჯერად 500 დოლარს მახდევინებ?! კიდევ ერთი: დამისვით სესხი ვალუტაში, მე ვმსჯელობ ბიზნესის და ბანკის ურთიერთობაზე, ბანკი კონვერტაციაზე კიდევ ცალკე ფულს ართმევს კლიენტს, რომელმაც, ვთქვათ, 2 წუთის წინ 100 ათასი ევრო გადარიცხა – ამ თანხის 0,5%-ს კიდევ დამატებით ახდევინებს. გადარიცხვის მომსახურებისთვის. ჩემი ინფორმაციით – ინვესტიციების მოცულობა რეალურად ვერ ასცდა 620 მილიონს. ჩვენ კი გავიძახით, გაიზარდაო!.. ასე მაგალითად: „თი-ბი-სიმ“ 120 მილიონი რომ შემოიტანა ამ ბოლო ხანებში, ეს ხომ ჯერ ინვესტიცია არ არის. ეს თანხა „თი-ბი-სი“-ში არავის ჩაუდია, მან რესურსი მოიზიდა მხოლოდ...

ცალკე საკითხია ბანკების სატარიფო პოლიტიკა – აქ საერთოდ ყაჩაღობასთან გვაქვს საქმე! მეორეა აბსოლუტურად ნიჰილისტური დამოკიდებულება ბიზნესის რეალური სექტორის მიმართ. არცერთ ბანკს არ ჰყავს პროექტ-მენეჯერი, ბანკების თანამშრომელთა უმრავლესობა ბალანსს ვერ კითხულობს. ერთადერთი – მოიტანე გირაო - ჩადებ გირაოს - ვერ გადაიხდი - დავადებ ყადაღას, სულ ეს არის. რეალურ სექტორთან ბანკები ფაქტობრივად ვერ მუშაობენ! ყველა ბანკი გაურბის ბიზნეს-დაფინანსებებს. – რეალურ სექტორშიც შემცირდა ინვესტიციები. მართალია, ჩვენ სერიოზული პროგრესი გვაქვს ინვესტიციების ნაწილში, რაც აბსოლუტურად მისასალმებელია. მთავრობის გარეშე არცერთ ბანკში არ ხდება თანხის მოზიდვა, არ ხდება ინვესტიციების ჩადება და

რაც ყველაზე მთავარია – ბაზარი დირექტიულად იმართება.

გოჩა თუთბერიძე:

– ცოტა გადაჭარბებულად მეჩვენება თქვენი ეს პესიმიზმი, მე უკვე ვთქვი – სამშენებლო სექტორი მანამ იქნება მიმზიდველი, სანამ არსებობს დიდი სხვაობა მშენებლობის ღირებულებასა და გასაყიდი კვადრატული ფართის ღირებულებას შორის. ეს გამოიარა უნგრეთმა, აღმოსავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანამ, ამას გადის საქართველო. უფრო მეტსაც გეტყვით – რომ აილოთ უნგრელები, რომლებიც გერმანიის საზღვართან ახლოს ცხოვრობენ, იცით, სად ყიდულობენ უძრავ ქონებას? – გერმანიაში, იმიტომ, რომ იქ უფრო იაფია. ერთადერთი ქვეყანა არის გერმანია, სადაც უძრავ ქონებაზე ფასები სტაბილურია. უნგრეთში სამშენებლო სექტორში ფასების ზრდამ გაზარდა ფასები საერთოდ უძრავ ქონებაზე. მანამ, სანამ აშენების ფასი გაცილებით ნაკლები იქნება გასაყიდ ფასზე, ეს სექტორი დარჩება მიმზიდველად. გარკვეული პერიოდის მერე მშენებლობები ქალაქგარეთ გადაინაცვლებს, თბილისის ცენტრი აღარ იქნება მიმზიდველი ამ თვალსაზრისით და ა.შ. და რაღაცა პერიოდში, შესაძლებელია, მართლაც გაჩნდეს პრობლემები სამშენებლო სექტორში, რაც გარკვეულწილად, ალბათ, ბანკებზეც აისახება, მაგრამ ეს არის გრძელვადიანი პერსპექტივა! ასე რომ, უახლოეს პერიოდში არც ისე ცუდი პერსპექტივა გველის, როგორიც თქვენ დახატეთ, დღეს გაცილებით კარგად ზომავენ რისკებს, ვიდრე ეს 10 წლის წინ ხდებოდა!

ემზარ ჯგერენაია:

– პირიქით, ბანკები საერთოდ არ ზომავენ რისკებს და გეტყვით, რატომაც. ტრენდზე არიან შემომსხდარები, ტრენდი გრძელდება და, ღმერთმა ქნას, დიდხანს გაგრძელდეს, ამ ტრენდის ძირითადი საფუძველი კი არის ის, რომ მიიღეს შესაბამისი კანონი – **ბანკს უფლება აქვს ნებისმიერი ქონება ჩამოგართვას, ისიც კი, რაც გირაოში არ გაქვს ჩადებული. ამით ბანკებმა თავი დაიზღვიეს – ვერ დააბრუნებ სესხს, მთელ ქონებას წაგართმევ!**

გოჩა თუთბერიძე:

– ეს მექანიზმი რომ ყოფილიყო თავის დროზე, ბევრი კომერციული ბანკი არ გაკოტრდებოდა. მათ არ ჰქონდათ მათ მიერვე გაცემული სესხების ამოღების მოქნილი მექანიზმი, იმის გამო, რომ მაშინ აღსრულების სისტემა არ იყო იმ დონეზე, რა დონეზეც დღეს არის და არც სასამართლო იდგა სათანადო დონეზე.

ემზარ ჯგერენაია:

– აქ კიდევ ერთი ნიუანსია – ქონება აღებულია საბაზრო ღირებულებით. საბაზრო ღირებულებით ვაკეში დღეს ერთი კვადრატული მეტრი კომერციული ფართი ღირს 14 ათასი დოლარი. ბანკმა ქონება ჩაიდო გირაოში საბაზრო ღირებულებით, იყო 14 ათასი კვადრატული მეტრი, 40% მოაკლო, დანარჩენი გირაოში ჩაიდო, ეს იყო მისი გაანგარიშება. **საშინელება დაიწყება მაშინ, როცა მთელი ამ გირაოს ღირებულების ზრდის შეჩერება მოხდება და უძრავ ქონებაზე ფასები საქართველოში დაიწყებს კლებას.** ნიცაში, ბარსელონაში, კვიპროსში, ათენში კვადრატული მეტრი საუკეთესო კომერციული ფართის ფასი 2000 ევროს გაუტოლდა და ჭკუაზე არ არიან. თბილისში, ოპერის ქვემოთ შენდება ბიზნეს-ცენტრი, 4 ათას ევროს აძლევენ კვადრატულ მეტრში და მეპატრონე არ ყიდის, ფასები კიდევ გაიზრდებაო.... მშენებლობის ბუმს განიცდის თითქმის მთელი მსოფლიო, მაგრამ მსგავსი რამ არსად არ ხდება. აქ ითქვა, რომ ბანკებში ცუდი მენეჯმენტიაო. არა, ბატონო, საუკეთესო მენეჯერები არიან, მაგრამ ეს მენეჯმენტი ბიზნესს ცოტა მეტს ძარცვავს, მეტ მოგებას დაუმსახურებლად ღებულობს, აი, ეს არის ცუდი! მეორე – მათი მონოპოლიური სატარიფო სისტემა ხელს არ უწყობს იმას, რასაც ბიზნესის განვითარება ჰქვია. მესამე – ისინი ძირითადად ზუსტად იმაზე არიან ორიენტირებულნი, რომ ჩვენი ბაზარი ამ რესურსებით გაჯერებული არ არის. ამით ფანტასტიკურად სარგებლობენ და წარმოების ნაცვ-

ლად სულ იპოთეკას აფინანსებენ. რა თქმა უნდა, ესეც ბაზარმა უნდა დაარეგულიროს.

ᲜᲝᲓᲐᲠ ᲯᲐᲕᲐᲮᲘᲨᲕᲘᲚᲘ:

– როცა ლაპარაკია იმაზე, რომ მშენებლობის ფასი გაცილებით ნაკლები ყოფილა, ვიდრე აშენებული ობიექტის გასაყიდი ფასი, თუ გამოვალთ ეკონომიკური პოსტულატიდან, რომლის მიხედვითაც, ფასის განსაზღვრა ხდება მიწოდებასა და გადახდისუნარიან მოთხოვნას შორის თანაფარდობიდან, აბსოლუტურად ალოგიკურ პროცესებამდე მივდივართ. **რაც მთავარია, ამ სიტუაციას დღეს თავად ბანკები ქმნიან იმიტომ, რომ დამფინანსებელიც და მყიდველიც ბანკია, უხეშად რომ ვთქვათ, ეს არის გაბერილი ბლეფი.** მეტსაც გეტყვით: საქართველოს ეკონომიკის გადახდისუნარიანი მოსახლეობის მოთხოვნა აბსოლუტურად არ შეესაბამება იმას, რასაც ვაწვდით! ახლა ისევ ბანკების ავანტიურას დავუბრუნდები. ბანკი მეუბნება, მერე რა, რომ ძვირია, ფული ხომ უნდა იშოვნო და აგერ ვარ მე, მე ვაშენებ (როგორც წესი, მთლიანად ბანკი აშენებს) და მევე ვყიდულობ, იმიტომ, რომ მე გაძლევ შენ ფულს. რამდენს მოგცემ და რა ფასში უნდა გაყიდინო, ამასაც მე განვსაზღვრავ. ზუსტად ეს ბერავს ფასებს. დამითვალეთ მე მოსახლეობის შემოსავლები, მარჯვენა, მარცხენა, ყველასი, გადაიყვანეთ შესაბამის ერთეულში და დაინახავთ, რომ მარტო მშენებლობას არ ეყოფა! ამიტომ არის საშიში მშენებლობა ხალხისთვისაც და ბანკებისთვისაც.

პოლიტიკაზე არ მინდოდა საუბარი, მაგრამ ამას ვერ გავექცევით. ბანკების დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით წამყვანი ბანკები, სახელისუფლებო დირიჟორის მითითებით მუშაობენ – კრედიტი ვის უნდა მისცენ და რა პირობებით, ასეთ შემთხვევაში საბანკო სისტემის მენეჯმენტზე საუბარი ჩემთვის აბსოლუტურად გაუგებარია. მაგალითად, სრულიად საკმარისია ის (თუ არ უნდოდათ), საკმაოდ წარმატებული კომერციული ბანკების ხელმძღვანელები ხელისუფლებაში სხედან დღეს და იქიდან მართავენ პროცესებს. ინსაიდერებზე ვსაუბრობდით. სპეციალისტები ხართ და ყველამ იცით, რას ემყარება ფასწარმოქმნა. თუ აქედან ამოვალთ მივხვდებით, რასთან გვაქვს საქმე. მინდა შევეხო გზების საკითხს. რომელი გზების მშენებლობაზე ვსაუბრობთ, როცა აეროპორტის გზა, 3 წლის მანძილზე ექვსჯერ დააგეს უკვე? ერთ მაგალითს გეტყვით ბატონი ბორის სარალიძის დროს (საგზაო დეპარტამენტის ყოფილი ხელმძღვანელი შევარდნაძის ხელისუფლებაში) 100 ათასი ჯდებოდა ერთი კილომეტრი გზის დაგება 60 ათასი იხარჯებოდა გზაზე, 40 ათასი ჯიბეში მიდიოდა. ახლა ევროსტანდარტის გზები შემოვიღეთ და რა ჯდება ერთი კილომეტრი, თუ იცით? მილიონი! თქვენ გგონიათ უკეთესი გზა იგება?! ერთადერთი, ეს ბეტონის გზაა, ისიც ან არის ავტობანი და ან არა.

ᲠᲝᲒᲝᲠ ᲒᲐᲕᲚᲔᲜᲐᲡ ᲐᲮᲓᲔᲜᲡ ᲡᲐᲑᲘᲣᲯᲔᲢᲝ ᲮᲐᲠᲯᲔᲑᲘᲡ ᲖᲠᲓᲐ ᲘᲜᲤᲚᲐᲪᲘᲣᲠ ᲞᲠᲝᲪᲔᲡᲔᲑᲖᲔ, ᲐᲠᲘᲡ ᲗᲣ ᲐᲠᲐ ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝ ᲛᲖᲐᲓ ᲘᲛᲘᲡᲐᲗᲕᲘᲡ, ᲠᲝᲛ ᲨᲔᲕᲔᲑᲠᲫᲝᲚᲝᲗ ᲘᲜᲤᲚᲐᲪᲘᲘᲡ ᲒᲐᲠᲔ, ᲔᲒᲖᲝᲒᲔᲜᲣᲠ ᲤᲐᲥᲢᲝᲠᲔᲑᲡ ᲓᲐ ᲠᲐ ᲣᲜᲓᲐ ᲒᲐᲕᲐᲙᲔᲗᲝᲗ ᲘᲛᲘᲡᲐᲗᲕᲘᲡ, ᲠᲝᲛ ᲠᲝᲒᲝᲠᲛᲔ ᲛᲘᲜᲘᲛᲣᲛᲐᲛᲓᲔ ᲓᲐᲕᲘᲧᲕᲐᲜᲝᲗ ᲐᲛ ᲔᲒᲖᲝᲒᲔᲜᲣᲠᲘ ᲤᲐᲥᲢᲝᲠᲔᲑᲘᲡ ᲖᲔᲛᲝᲥᲛᲔᲓᲔᲑᲐ. ᲠᲐᲛᲓᲔᲜᲐᲓ ᲐᲠᲘᲡ ᲮᲔᲚᲘᲡᲣᲤᲚᲔᲑᲐ ᲛᲖᲐᲓ ᲘᲛᲘᲡᲗᲕᲘᲡ, ᲠᲝᲛ ᲔᲡ ᲞᲠᲝᲪᲔᲡᲔᲑᲘ ᲓᲐᲐᲠᲔᲒᲣᲚᲘᲠᲝᲡ?

ᲘᲐᲙᲝᲑ ᲛᲔᲡᲮᲘᲐ:

– ინფლაციური ბუმი მსოფლიოში დაწყებულია. აშშ-მ უკვე გადააცილა იმ ზღვარს (თარგეთს), რომელიც მას ჰქონდა დაგეგმილი. ევროზონაში, რომელსაც 2,5%-იანი თარგეთი ჰქონდა, ბოლო მონაცემებით, უკვე 4%-მდე ავიდა, რუსეთი ხომ მიდის და მიდის წინ. დსთ-ს ქვეყნებში ყველაზე მაღალი ინფლაცია დაფიქსირდა ტაჯიკეთში, მეორე ადგილზეა უკრაინა, სადაც ინფლაცია რუსეთთან შედარებით ორჯერ მეტია. მართალია, ოფიციალურად ინფლაცია სომხეთში დსთ-ს ქვეყნებიდან ყველაზე დაბალია, მაგრამ ეჭვი მაქვს, რომ იქაც ისეთივე სტატისტიკა აქვთ, როგორიც ჩვენთან, ანუ დამახინჯებულ ინფორმაციას ავრცელებენ. დღეს საქართველოში პირველი კვარტლის ოფიციალური მონაცემებით ინფლაცია მხოლოდ 12,5%. ფაქტობრივად კი ყველა ექსპერტი ამტკიცებს, რომ საქართველოში მინიმუმ 20%-იანი ინფლაციაა.

ავიღოთ სხვა ქვეყნები. ჩინეთში და ინდოეთში ინფლაციის მაღალი ტემპებია. თქვენ წარმოიდგინეთ, ირანში ბოლო 18 წელი არ ყოფილა ისეთი მაღალი ინფლაციური პროცესები, როგორიც დღესაა, ასეთივე მდგომარეობაა იაპონიაში, სადაც ინფლაციური პროცესები ყველაზე სტაბილური იყო უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში. არაფერს ვამბობ აფრიკაზე. ზიმბაბვეში ყოველსაათობრივად იზრდება ინფლაცია, ადამიანები ფულით სავსე ჩანთებით დადიან მაღაზიებში, რადგან ინფლაცია 160 ათასი პროცენტია!

ასეა თუ ისე, მსოფლიო ეკონომიკაში ფასების ზრდა რეალურია და ამას ყველა საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაცია აღიარებს. ისეთ პირობებში, როცა ჩვენ შემოგვაქვს სურსათი და არა მარტო იგი (სხვათა შორის, საქართველოს ყველა სტრატეგიული პროდუქტი შემოაქვს), ჩვენ ფაქტობრივად არანაირ პროდუქციას არ ვაწარმოებთ. ჯართი კი ისევ პირველ ადგილზეა საექსპორტო პროდუქციათა ჩამონათვალში. ამ სიტუაციაშიც საქართველოს ეროვნული ბანკი ამბობს, რომ ჩვენ 8%-იან ინფლაციურ თარგეთს დავიცავთ. არადა, ძალიან ბევრმა ქვეყანამ, მათ შორის ევროზონამაც კი გადასინჯა თავისი პირველი თარგეთი როცა ნახა, რომ მსოფლიოში ასეთი რთული პროცესებია. ასევე მოიქცა აშშ და ყველა განვითარებული ქვეყანა. საინტერესოა, რა ასეთი შორსმხედველები გვყავს ჩვენს ხელისუფლებაში, რომ არ უნდათ თვალი გაუსწორონ რეალობას – არანაირად არ უნდათ ირწმუნონ, რომ გარე ეგზოგენური ფაქტორების გავლენით საქართველოში ინფლაცია გაიზრდება.

გოჩა თუთბერიძე:

– მინდა ერთი რამ გითხრათ – ინფლაციის ზრდაც სწორედ იმაზე მეტყველებს, რომ ეკონომიკური ზრდა სახეზეა! სადაც მაღალია ეკონომიკური ზრდა, იქ მეტია ინფლაცია და ჩვენ ამას ვერ ავცდებით, ეს ჩვეულებრივი ეკონომიკური კანონია. ჩვენ რომ ვამბობთ, 3%-იანი ინფლაცია აშშ-ში, ან 2,5-იანი ევროპაში, შევადაროთ, რამდენ პროცენტიანი ზრდაა ეკონომიკისა ამ ქვეყნებში. იქ 2%-იანი ზრდაც კი დიდი ოპტიმიზმის, დიდი სიხარულის საფუძველია. ეკონომიკური ზრდა ითხოვს დაფინანსებას, მაგრამ სადეპოზიტო ბაზა არ იძლევა ამის საფუძველს ქვეყნის შიგნით. მოთხოვნა კრედიტებზე არის გაცილებით მაღალი, ვიდრე ის თანხები, რაც ჩვენს მოსახლეობას შეუძლია მისცეს ბანკებს, ანუ შიდა მეურნეობებს, საწარმოებს შეუძლიათ უზრუნველყონ რესურსების ეს მოთხოვნა. სხვა გამოსავალი აქ არ იყო და ამდენად, ბუნებრივია, რომ საპროცენტო განაკვეთები მაღლა წავიდოდა. ეს არ არის კრიზისის ნიშანი, ამ შემთხვევაში ბაზარი აკეთებს ავტოკორექციას. სხვანაირად ვერ დაბალანსდება ვერცერთ შემთხვევაში. მე აქ პრობლემას ვერ ვხედავ!

ემზარ ჯგერენაია:

– ფაქტია, რომ ეროვნული ბანკი დღემდე არ შეშფოთებულა ინფლაციასთან მიმართებაში, მაგრამ აქ მეორე საკითხი დგება - რა ბერკეტები აქვს დღეს ეროვნულ ბანკს იმისათვის, რომ მართოს ინფლაცია? პასუხი სავალალოა – დღეს ჩვენს ეროვნულ ბანკს იმის გასაკეთებლად, რაც მას კანონში ჩაუწერეს, არცერთი რეალური ბერკეტი არ გააჩნია. აქედან გამომდინარე, ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ ხშირად რეფორმატორული ნაბიჯი

იმდენად ნაჩქარევად და წარმოუდგენლად სწრაფი ტემპებით ინერგება ჩვენში, შეიძლება იდეაში კარგ ჩანაფიქრს არ მოჰყვეს რეალური ეფექტი. ფასიანი ქაღალდების და სხვა ბერკეტების გარეშე ეროვნული ბანკი ფაქტიურად უსუსურია და მიდის იქამდე, რაც ყველაზე ადვილია – სავალუტო კურსის რეგულირებამდე, რომელიც ფაქტობრივად არაფერი არ არის! ხანდახან არის ასეთი კითხვა - დოლარი სუსტდება, ეს კარგია თუ ცუდი? კარგი, ბატონო, დოლარი გასაგებია, მაგრამ შეიძლება ევროსთან მიმართებაში ლარის კურსი ორ დღეში შეიცვალოს? სავაჭრო ბალანსის პრობლემა, ვთქვათ, გასაგებია, მაგრამ ევროსთან მიმართებაში რანაირად მყარდება ლარი? მეტს გეტყვით, დღევანდელი მონაცემებით, ფუნტთან მიმართებაშიც გამყარებულა ლარი და ვერავინ მიპასუხა, როგორ ვახერხებთ ამას. ხანდახან ანეგდოტურ სიტუაციებთან გვაქვს საქმე....

კიდევ ერთი მომენტი – კომერციული ბანკი ინფლაციის სერიოზული წყაროა. ეს ძალიან მნიშვნელოვანია. არ მინდა განაწყენებულმა ვილაპარაკო, მაგრამ, ერთხელ ვთქვი და კიდევ გავიმეორებ – ჩვენდა სამწუხაროდ, ყველას სამწუხაროდ, სულ რამდენიმე ხანში, შესაძლოა ერთ საათში ვალუტის კურსის სერიოზული ვარდნა მოხდეს. შედეგი ქვეყნისთვის და ბუნებრივია საზოგადოებისთვისაც სავალალო იქნება!

მინდა ასეთი რამ შემოგთავაზოთ: იქნებ შევადგინოთ საერთო მემორანდუმი, გავუგზავნოთ საერთაშორისო ორგანიზაციებს და ამით მაინც მივაქცევინოთ ხელისუფლებას ყურადღება არსებულ პრობლემაზე. დააკვირდით: ბოლო სამი თვის განმავლობაში 48 %-ით დაიკლო ინვესტიციების მოცულობამ. იმ ინვესტიციების ნაკადმა, რომელიც ძირითადად ებრაელების, რუსებისა და ყაზახების ე.წ. ცხელი კაპიტალი, გადამყიდველი კაპიტალი იყო.

იაკობ მესხია:

– როდესაც ინფლაციის შიდა ფაქტორებზე ვსაუბრობთ, ძალიან ბევრ ქვეყანაში და განსაკუთრებით რუსეთში ინფლაციის ყველაზე გამოკვეთილი შიდა ფაქტორი არის საბიუჯეტო სახსრების უყაირათოდ ხარჯვა. მე არაერთხელ მითქვამს (და არა მარტო მე), რომ საქართველოში საბიუჯეტო სახსრები უყაირათოდ იხარჯება, ამაზე და სხვა ინფლაციურ ფაქტორებზე არაერთხელ გამოუთქვამს თავისი შეშფოთება და არგუმენტირებული პროგნოზი პროფესორ პაპავას.

გაოცებული ვარ, საქართველოში მთელი მთავრობა დაცვის ქვეშ დადის. სად არის ის მექანიზმი, რომელიც დაარეგულირებს ასეთ არამწარმოებლურ ხარჯებს, იმ ხარჯებს, რომელიც ასე აზარალებს ბიუჯეტს და ინფლაციის ერთ-ერთ წყაროდ იქცევა. ან ფულის ასე მუქთად, ქუჩა-ქუჩა დარიგება რას ნიშნავს? ერთი სიტყვით, ვისაც როგორ მოესურვება, ისე აბნევს საბიუჯეტო სახსრებს. უფრო მეტს გეტყვით — ამ ბოლო დროს მთავრობამ გააიოლა ერთ პირთან მოლაპარაკებით საბიუჯეტო სახსრების ხარჯვა, რაც კორუფციული რისკის შემცველია. ნუ დაგვავიწყდება, რომ კორუფციის საერთაშორისო რეიტინგში საქართველომ წინანდელთან უარესი შედეგი აჩვენა და 79 ადგილზე გადაინაცვლა. არავითარი ტენდერი, კონკურსი, ანტიმონოპოლიური სამსახური ხომ არ გვაქვს და გამკითხავიც არავინაა, მაკონტროლებელი ორგანოების ფუნქციები თანდათანობით კნინდება, რაც ყოვლად დაუშვებელია.

ნოდარ ხადური:

– ვფიქრობ, პრობლემა არ არის იმაში, რომ ფულს ვხარჯავთ, პრობლემა უფრო იმაშია, რაში და როგორ ვხარჯავთ. დაახლოებით იგივე მდგომარეობაა, რაც ეროვნულ ბანკთან მიმართებაში — დღეს მონეტარული პოლიტიკა ქვეყანაში გვაქვს თუ არა გვაქვს, გაურკვეველია, რადგან სუსტი ეროვნული ბანკი ვერ ჩაატარებს ძლიერ მონეტარულ პოლიტიკას. რაც შეეხება ასეთ პირობებში ფისკალურ პოლიტიკას, ისიც ხდება ამორფული. ჩვენმა მთავრობამ გვამცნო და გაგვახარა, რომ ჩვენი ბიუჯეტი გახდა პროფიციტული. პროფიციტია, როცა შემოსავლები უფრო მეტი გაქვს, ვიდრე ხარჯი და მეტ ფულს არ ხარჯავ არსად, ახდენ მის ნეიტრალიზაციას, რათა ზედმეტმა ფულმა არ გამოიწვიოს გარკვეული ნეგატიური პროცესები, ანუ ის, რაც გააკეთა ჩვენმა ჩრდილოელმა მეზობელმა – ენერგორესურსებიდან მიღებული შემოსავლები შეინახა, მერე ადგა და გაისტუმრა ვალი. ან კიდევ ის, რაც გააკეთა აზერბაიჯანმა – შექმნა ნავთობის ფონდი და ა.შ. ჩვენი

მთავრობაც მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ უნდა შეექმნა გარკვეული ტიპის ფონდი, რომელშიც უნდა შესულიყო ჭარბი ფული. მაგრამ რა გამოვიდა? —მთავრობამ გამოაცხადა, რომ მჭირდება 200 ლარი და მაქვს 300, წავიდა ევროპაში და 500 მილიონი დოლარი ისესხა. როცა ვკითხულობ, რატომ უნდა ვისესხოთ, თუ გვაქვს ზედმეტი ფული, მპასუხობ — იმიტომ რომ, ქვეყანა სწრაფად ვითარდება, უნდა ავაშენო გაზსაცავი მანავსა თუ ახალციხეში და გვექნება 3 დღის მარაგი. მთავარი აქ ადგილმდებარეობა არ არის, მთავარი არის ის, რომ არ არსებობს არათუ გრძელვადიანი, საშუალოვადიანი ხედვაც კი იმისა, როგორი უნდა იყოს ბიუჯეტი, რაში უნდა დაიხარჯოს ფული და რაში უნდა დავზოგოთ საბიუჯეტო სახსრები. ძალიან მარტივ რაღაცას გეტყვით: საქართველოს პარლამენტში საქართველოს მთავრობამ შეიტანა კანონის პროექტი, რომლის თანახმადაც, ბიუჯეტში ზედმეტად შესული თანხა პირდაპირ წავიდოდა მთავრობის და პრეზიდენტის ფონდში ყოველგვარი საპარლამენტო განხილვის გარეშე. ჯერ ერთი, გასარკვევია, რას ნიშნავს ზედმეტი ფული? თუ მაისში შემოსული ფული მაისშივე დახარჯე, რას იზამ სექტემბერში თუ საკმარისი ფული არ შემოგივიდა? ინფლაციას რომ ბიუჯეტი ხელს შეუწყობს, ამაზე ორი აზრი არ არსებობს.

ჩემის აზრით, პირველი პრობლემა არის ის, რომ არ არის შემუშავებული სათანადო პოლიტიკა, მეორე, როცა ვსაუბრობთ დაგეგმვაზე, იმ პერიოდში, როდესაც ხუთი წლის წინ ფინანსთა სამინისტროს პარლამენტში ბიუჯეტის შეტანა შემცირების მიზნით უწევდა, დღეს შეგვაქვს გაზრდის მიზნით. ვფიქრობ, რომ ეს ერთი და იგივე პრობლემაა, შეიძლება გაზრდა უარესიც არის, რადგან დღეს ვერ ჩამოყალიბდა დოკუმენტი, რომელიც მოგვცემს გარკვეული ტიპის სურათს, სად რა იხარჯება და რა შემოდის. ბიუჯეტი ბიზნესისთვისაც გარკვეული ორიენტირია, რომ მან უნდა იცოდეს, ვთქვათ, მთავრობა წელს 4 მილიარდის ამოღებას აპირებს ნაცვლად შარშანდელი 3 მილიარდისა – ის ამით რაღაცას დაინახავს და შესაბამისად მოემზადება კიდეც. დღეს ამის არანაირი საშუალება არ არსებობს, რადგან არ არის სათანადო დოკუმენტი. რაც შეეხება სხვა პრობლემებს — ფინანსთა სამინისტროში არ არის კაცი, რომელსაც ახსოვს, რა იყო გუშინწინ. ასეთივე კაცი არ არის არც ეკონომიკის სამინისტროში. ეს ქვეყნისთვის ძალიან ცუდია. რაც შეეხება ეკონომიკის სამინისტროს (ჯერ ერთი მინისტრი ამბობს, რომ ის არის „ეკონომიური" განვითარების მინისტრი და არა „ეკონომიკური", სხვებიც ასე ამბობენ), მას დებულებაში არ უწერია, რომ ევალება ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის შემუშავება. მოკლევადიანი და საშუალოვადიანი გეგმის შემუშავება ევალება ფინანსთა სამინისტროს. რაც იმას ნიშნავს, რომ კარგი გაგებით ინტერესთა კონფლიქტი, ანუ კონკურენციის მექანიზმი, რომელიც მთავრობაში ამ ორ სამინისტროს შორის იყო, დღეს აღარ არსებობს. ფინანსთა სამინისტრო კიდეც ჭრის და კიდეც კერავს, ერთადერთი გამონაკლისი სტატისტიკაა, რომელსაც რასაც ეტყვიან, იმას დაწერს და გამოდის, რომ **ქვეყანა შენდება და ყველა ბედნიერია**.

გოჩა თუთბერიძე:

– შეხვედრა მქონდა გერმანიის ტექნიკური განვითარების სააგენტოს ახალ წარმომადგენელთან და საერთოდ გაოცებული იყო ეს ადამიანი, მან ვერსად, ვერცერთ სამინისტროში ვერ აღმოაჩინა საქართველოს ეკონომიკური განვითარების რაიმე სტრატეგიული გეგმა! რატომ არ არისო, იკითხა, ვუპასუხე, ჩვენთან მინისტრები ძალიან ხშირად იცვლებიან და ამ ცვლილებებთან ერთად დაბალი და საშუალო დონის ბიუროკრატიაც იცვლება-მეთქი. ანუ სერიოზული პრობლემაა ის, რომ ჩვენთან ვერ ჩამოყალიბდა დაბალი და საშუალო დონის ბიუროკრატია, რომელიც არ უნდა იცვლებოდეს მინისტრების და დეპარტამენტების უფროსების წარამარა ცვლილებების პარალელურად. ასეთ პირობებში ჩვენ სტაბილურობას ვერ მივაღწევთ. ეკონომიკის სამინისტროს მოვალეობა არის ის, რომ მან ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიული გეგმა შეიმუშაოს. სხვა შემთხვევაში, ეკონომიკის სამინისტრო არაფერში გვჭირდება. რაკიღა ასეთი გეგმა არა გვაქვს, გამოდის, რომ ეს სამინისტრო არაფერს არ აკეთებს. აღარაფერს ვამბობ იმაზე, რომ ანტიმონოპოლიური სამსახური საერთოდ გაუქმებულია და კონკურენციის რეგულირების არავითარი მექანიზმი

საქართველოს დღეს აღარ გააჩნია. ესეც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საფრთხეა იმასთან ერთად, რაზეც ჩვენ აქ გვქონდა საუბარი და თუ ეს პრობლემები მართლა რეალურად არ იქნა გააზრებული და რაღაცნაირად ამაში ეკონომისტთა სამეცნიერო საზოგადოება და პრაქტიკოსი ეკონომისტებიც არ ჩაერთვნენ, არაფერი გამოგვივა. ალბათ, ყველამ უფრო ხშირად უნდა ვისაუბროთ ამაზე და ეს საუბრები ხელისუფლების ყურამდე უნდა მივიდეს, სხვა შემთხვევაში პრობლემები გვექნება.

იაკობ მესხია:

– ქვეყანაში არ არსებობს სახელფასო პოლიტიკა. საბიუჯეტო ორგანიზაციის ხელმძღვანელს შეუძლია ნებისმიერ თანამშრომელს მისცეს ხელფასზე 3-4-ჯერ მეტი პრემია. არავინ არ არის ამის გამკითხავი. სახელფასო პოლიტიკა ნულის ტოლფასია. ამით იმის თქმა მინდა, რომ საბიუჯეტო სექტორში გაჩნდა მაღალხელფასიანი და დაბალხელფასიანი ორგანიზაციები, ძალიან მდიდრები და ძალიან ღარიბები. მაგალითად, პროფესორის ხელფასი მაღალ სამთავრობო სტრუქტურებში დამლაგებლის ხელფასი თანაბარია. სად არის ლოგიკა? თუ ერთიანი სახელფასო ბადე არ შემუშავდა და არ გაანალიზდა შექმნილი მდგომარეობა, სოციალური სამართლიანობის პრინციპი ირღვევა, იკარგება შრომითი მოტივაცია.

ნოდარ ხადური:

– გეთანხმებით, მინისტრების ხელფასიც კი განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ჩემი აზრით, არა აქვს მნიშვნელობა, კაცი კულტურის მინისტრია, თუ ეკონომიკის, მათ თანაბარი ხელფასები უნდა ჰქონდეთ. საუბარი არ არის თანამდებობებზე, რომლებიც არ შედიან მთავრობაში. მაგრამ მთავრობის შემადგენლობაში ერთი და იგივე რანგის თანამშრომლებს ერთნაირი ხელფასი უნდა ჰქონდეთ. განათლების სამინისტროში დეპარტამენტის უფროსის ხელფასი 1200 ლარია, სხვაგან კი იგივე თანამდებობაზე 2400 ლარია.

ნოდარ ჯავახიშვილი:

– როგორც შევიტყვე, ჩემი წამოსვლის შემდეგ ეროვნული ბანკის შენახვის ხარჯები 7-ჯერაა გაზრდილი. საშუალო ხელფასი ეროვნულ ბანკში, თვეში 2600 ლარია, საინტერესოა, როგორ შეიქმნა ეს ოაზისი ქვეყანაში, სადაც პენსია 100 ლარზე ნაკლებია?!.

დღეს მივდივართ პრინციპით – ვანგრიოთ და ვაშენოთ, მუშა არ გავაჩეროთ... ეს არის არამწარმოებლური ხარჯი, რომელიც იწვევს ინფლაციას. ე.ი. თქვენ გგონიათ, თუ თვეში ერთხელ გზა გაკეთდება, სამ მილიონად 3 კილომეტრ გზას შევაკეთებთ, ეს კარგია, რადგან მუშა მუშაობს, მაგრამ ეს ინვესტიციაა? — რა თქმა უნდა, არ არის ასე. ერთ საკითხს კიდევ შევეხები — ბატონმა გოჩა თუთბერიძემ აღნიშნა, რომ ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსით მე-18 ადგილზე ვართ! მე ვიტყოდი, რომ 180-ე ადგილზეც კი არ ვართ ეკონომიკური თავისუფლებით და ზუსტად იმ მიზეზების გამო, რაც აქ აღინიშნა – სასამართლო სისტემა საერთოდ არა გვაქვს, არბიტრაჟი საერთოდ გავაუქმეთ, კერძო საკუთრების დაცვის თვალსაზრისით აბსოლუტურად დაუცველები ვართ. დღეს თუ რაიმე დაცულია, იმიტომ, რომ ყველგან პრაქტიკულად ხელისუფლება ზის.

გოჩა თუთბერიძე:

– მე ვისაუბრე რეალურად არსებულ პრობლემებზე, პერსონალიები ნაკლებად მაინტერესებს, ვინ სად და რა წილებში ზის. ჩვენ უნდა ვისაუბროთ ეკონომიკაზე ეკონომიკური მოვლენებიდან გამომდინარე. ავიღოთ ბაზარზე შეღწევადობა. ჩვენ რომ ავიღოთ მონაცემები, რამდენი საწარმო რეგისტრირდება, ვნახავთ, რომ ეს საკმაოდ სერიოზული ციფრებია. ჩვენ ვლაპარაკობთ ციფრებზე და გადავდივართ პოლიტიკაზე, ეკონომიკა და პოლიტიკა გვაქვს ერთმანეთში არეული, ამიტომ არაფერი არ გამოგვდის. 14 ათასი დოლარი ღირს კომერციული ფართი ვაკეში (კვადრატული), მისი აშენება კი 300 დოლარი ჯდება. ამ შემთხვევაში ეკონომიკისთვის მნიშვნელობა არ აქვს, ბანკის წილში ვინ ზის. ელემენტარულად ის, რომ ბაზარზე შეღწევადობა გაიოლდა, სამ დღეში შეგიძლია გაიარო რეგისტრაცია, ეს გარკვეულწილად არის დადებითი მოვლენა. ის, რომ საქართველოში ყველაზე ნაკლები საგადასახადო ტვირთია, ამაში ხომ დამეთანხმებით – იმას ხომ მაინც ვერავინ იტყვის, რომ ჩვენთან საგადასახადო ტვირთი გაცილებით დიდია, ვიდრე განვითარებულ ქვეყნებში.

ᲘᲐᲙᲝᲑ ᲛᲔᲡᲮᲘᲐ:

– ის რომ საქართველოში ეკონომიკურ ზრდას აქვს ადგილი, ის რომ საქართველოში ბოლო პერიოდში ფინანსური წესრიგის დამყარების მიმართულებით ძალიან სწრაფი და ენერგიული ნაბიჯები იქნა გადადგმული, ის რომ საგადასახადო ადმინისტრირება გაუმჯობესდა და აქ გარკვეული წარმატებები გვაქვს მიღწეული, ის რომ გზები კეთდება და ა.შ. ძალიან კარგია, მაგრამ რატომ გგონიათ, რომ ამით რაღაც სასწაული ხდება?! ჩვეულებრივი მოვლენაა ეს, ყველა განვითარებულ საზოგადოებაში. თქვენ რა, გგონიათ, მარტო საქართველოში გაკეთდა გზები?! ეს ჩვეულებრივი პროცესია, აბა, რისთვის არის ხელისუფლება. ჩვენ ვმუშაობთ, გადასახადებს ვიხდით, გადასახადები გროვდება, მთლიანად თუ არა მისი 80 პროცენტი ხომ ხმარდება საქმეს? როგორ ფიქრობთ, სხვა ხელისუფლება რომ ყოფილიყო, უფრო მეტი გზები არ გაკეთდებოდა, ან მეტი არ იქნებოდა ბიუჯეტი? რაზეა საუბარი, ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფო მენეჯმენტს, სამთავრობო მენეჯემენტს. ამიტომ იმაში, თითქოსდა ჩვენ საუკეთესოები დავსვით ხელისუფლებაში და ამიტომ გზები დავაგეთ, ამაში ვერ დაგეთანხმებით, ეს არის ილუზია. რადგან ეს ყველაფერი არის ჩვეულებრივი საბაზრო ეკონომიკის ობიექტური გამოძახილი – საზოგადოება მუშაობს, გადასახადები ბიუჯეტში შედის და გზებიც იგება! ის, ვინც ობიექტურ ეკონომიკურ შედეგებს მთავრობის წარმატებულობასთან აიგივებს, ეკონომიკის ელემენტარულ ცოდნას მოკლებულია.

ᲒᲝᲩᲐ ᲗᲣᲗᲑᲔᲠᲘᲫᲔ:

– მე დარწმუნებული ვარ, რომ მე-18 ადგილი არ არის არავითარი ილუზია და საქართველომ ეს დამსახურებულად მიიღო. ამას ეკონომიკის ძვრებიც ასახავს საქართველოში. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ ჩვენ პრობლემები არ გვაქვს, ჩვენ ძალიან სერიოზული პრობლემები გვაქვს საკუთრების უფლების დაცვის, სასამართლოს და ეროვნული ბანკის დამოუკიდებლობის ნაწილში — ეროვნული ბანკი უნდა იყოს დამოუკიდებელი ორგანო. რაც შეეხება ინსტიტუციონალურ რეფორმას, ის რომ საზედამხედველო ფუნქცია გამოვიდა ეროვნული ბანკიდან, ეს არ არის უარყოფითი მოვლენა, უნდა გავიაზროთ, რომ საქართველოს საბანკო სისტემა და ფინანსური სექტორი ავიდა გაცილებით მაღალ საფეხურზე, ამიტომ, ბუნებრივია, ინსტიტუციონალური რეფორმა უნდა მოჰყვეს ამას. სხვაგვარად არაფერი გამოგვივა, რაც ჩვენ გვჭირდება, ეს არის მეორადი ბაზრის ჩამოყალიბება საქართველოში, რომელიც გაცილებით სხვა ბიძგს მისცემს ქართული ეკონომიკის განვითარებას.

ᲘᲐᲙᲝᲑ ᲛᲔᲡᲮᲘᲐ:

– საქართველოში მეორადი ბაზრის შექმნა დიდი ხანია ჭიანურდება საბანკო სექტორის სასარგებლოდ. იმიტომ რომ, როდესაც მე მაქვს გარკვეული თანხა და მინდა დავაბანდო, ერთადერთი ალტერნატივის წინაშე ვდგავარ — უნდა წავიღო ბანკში. რატომ უნდა წავიღო ბანკში, როცა შეიძლება სადღაც აქცია ვიყიდო და იქ დავაბანდო, მაგრამ ფინანსური ბაზარი მონოპოლიზებულია ბანკების მიერ. მეორადი ბაზრის ამოქმედებაზე არავინ ზრუნავს. ამერიკა რომ ამერიკაა, ეს სუპერსახელმწიფო, იქაც კი განვითარდა იპოთეკური კრიზისი და მარტიდან მოყოლებული 400 ადამიანია ამ საქმეზე დაპატიმრებული, იმიტომ რომ დეველოპერებთან და ბანკებთან ღია ფინანსურ აფერას ჰქონდა ადგილი. ბანკები და დეველოპერები ყველა ქვეყანაში „მეგობრობენ“, რადგან ორივე მაღალმომგებიანი ბიზნესია. საქართველოში ბიზნესი არაა იმ დონის მორალური, რომ მის საბანკო სისტემასა და სამშენებლო სექტორს შორის ფინანსური შეთქმულება გამოვრიცხოთ?

რაც შეეხება მე-18 ადგილს, ამას საფუძვლად უდევს ის ოფიციალური სტატისტიკა, რომელსაც აგროვებენ აქ ჩამოსული, ე.წ. საერთაშორისო სარეიტინგო ცენტრების წარმომადგენლები. ვინ აწვდის მათ ამ ინფორმაციას — ნამდვილად არ ვიცი, მაგრამ იმის თქმა შეიძლია, რომ ესაა არაზუსტი და თავიდან ბოლომდე დამახინჯებული ინფორმაცია! სხვათაშორის, აშშ-მ ხმა აღიმაღლა ამ სარეიტინგო სამსახურების მიმართ და დაადანაშაულა ისინი კორუფციულ გარიგებებში. უცხოელებზე კარგად ჩვენ ვიცით რა ტკივა ქვეყანას და რა უჭირს.

რა უნდა გააკეთოს მთავრობამ, ეროვნულმა ბანკმა, ფინანსთა სამინისტრომ, რათა შევარბილოთ მოსალოდნელი ეკონომიკური კრიზისის გარეგანი და შიდა საფრთხეები?

რეკომენდაციები და წინადადებები

იაკობ მესხია:

– ექსპერტების უმრავლესობა ვაფიქსირებთ, რომ ფინანსურ სექტორში მოსალოდნელია საფრთხე. კითხვა ლოგიკურად ისმება – **როგორ უნდა ავარიდოთ თავი ან თავიდან ავიცილოთ ეს საფრთხე ან შევარბილოთ მისი ნეგატიური გავლენა**. საფრთხეები არის საგარეო, რომელიც ობიექტურია და მას შიდა პოლიტიკით ვერაფერს მოვუხერხებთ (ნავთობპროდუქტების მზარდ ფასებზე ჩვენ ზემოქმედებას ვერ მოვახდენთ), თუმცა, მაინც არსებობს საბაჟო და სხვა ფისკალური ბერკეტები. საგარეოა ისიც, რომ ხორბალზე ფასები გაიზარდა, მაგრამ ჩვენ აქაც გვაქვს შიდა რეზერვები – სახელმწიფომ მარცვლეულის წარმოების ზრდის აგრარული პროგრამა უნდა შეიმუშაოს.

სიტყვამ მოიტანა და მე გავაკეთე საქართველოს აგროსექტორის ანალიზი, რომლის მიხედვითაც საგაზაფხულო ხორბალი 2001 წელს დათესილი იყო 5,1 ათას ჰა-ზე, 2007-ში ეს შემცირდა 2,4-მდე. საგაზაფხულო ქერი 24,4 ათასი ჰექტარი იყო, 2007 წელს ის დავიდა 11,7 ათასამდე. სიმინდი 202-დან შემცირდა 119-მდე, ლობიო 9-დან შემცირდა 7-მდე, კარტოფილი 37-დან შემცირდა 25-მდე, ბოსტნეული – 40-დან შემცირდა 30-მდე, მზესუმზირა – 43-დან შემცირდა 22,5-მდე. ეს ჩაანაცვლა იმპორტმა. მე ვამბობ, რომ ეკონომიკური დამოუკიდებლობა და ეკონომიკური თავისუფლება სხვადასხვა კატეგორიებია, და ნუ ავურევთ მათ ერთმანეთში – ეკონომიკურად დამოუკიდებელი ქვეყანა ბუნებაში არ არსებობს. ამდენად, ჩვენს რეკომენდაციაში უნდა ჩაიწეროს:

<u>რეკომენდაცია I</u>: იმისათვის, რომ საქართველოში სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა უფრო არ გამწვავდეს და გაიზარდოს, საჭიროა სასურსათო უსაფრთხოების პროგრამის შემუშავება, რომელიც ორიენტირებული იქნება ეკოლოგიურად სუფთა ადგილობრივი წარმოების სტიმულირებასა და შესაბამისად სურსათის იმპორტის შემცირებაზე.

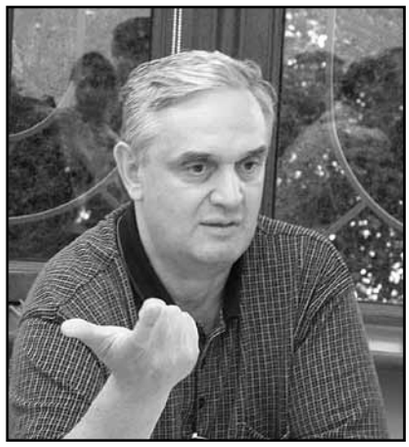

ელგუჯა მეძვაბიშვილი:

– მე ჩემს მოსაზრებებს რამდენიმე პუნქტად ჩამოვაყალიბებ:

<u>რეკომენდაცია II</u>: მონეტარული პოლიტიკის ნაწილში - ეროვნული ბანკი უნდა იქნას აღდგენილი თავისი კლასიკური უფლებებით, ისე როგორც დასავლეთის წამყვან ცივილიზებულ ქვეყნებშია.

<u>რეკომენდაცია III</u>: საბიუჯეტო ნაწილში – მაქსიმალურად უნდა შემცირდეს როგორც სახელმწიფო ბიუჯეტიდან, ასევე მუნიციპალური ბიუჯეტიდან გაუმართლებელი და დაუსაბუთებელი საბიუჯეტო ხარჯები.

<u>რეკომენდაცია IV</u>: მკაფიოდ უნდა განისაზღვროს სტატისტიკის სამსახურის ინსტიტუციური უფლებამოსილების საკითხი. საბოლოო ჯამში ეს უნდა იყოს დამოუკიდებელი სამსახური, რომელიც არ იქნება საქვეუწყებო ორგანო არც ეკონომიკის და არც ფინანსთა სამინისტროების.

ნოდარ ჯავახიშვილი:

– თუ გააცნობიერებს ხელისუფლება, რომ კრიზისის საფრთხე არსებობს და მას უნდა სერიოზული ღონისძიებების გატარება და დარტყმის შემცირება, ძალიან კარგი, მივესალმები, თუ ვერ გაიგებს, მაგით ეს ქვეყანა არ დაიღუპება, ძალიან გაგვიჭირდება გარკვეული პერიოდი, მაგრამ დროთა ვითარებაში კრიზისიც დაიძლევა, თუმცა ხალხი დაზარალდება, განსაკუთრებით ღარიბები და შედარებით დაბალშემოსავლიანები.

<u>რეკომენდაცია V</u>: საჭიროა პრიორიტეტების გამოკვეთა, მწვავე, მბრძანებლური საკითხების წინა პლანზე წამოწევა ძალიან კარგია ფანტანები, გამწვანება, მოედნები, მაგრამ დღეს ჩვენ ქვეყანას არ აქვს ამის შესაძლებლობა. ამიტომაც საჭიროა მომჭირნეობა ხარჯვით პოლიტიკაში, მონიტორინგის გამკაცრება იმაზედ, თუ რამდენად ეფექტიანად და მიზნობრი-

ვად იხარჯება თითოეული ლარი.

არათანაბარი ხელფასები ერთგვაროვან საქმიანობაზე არ არის მხოლოდ მომჭირნეობასთან დაკავშირებული, ეს პირდაპირ რომ ვთქვა, უსამართლობა და არადემოკრატიულობაა:გაუგებარია,რატომ უნდა ჰქონდეს საზოგადოებრივი ტელევიზიის ხელმძღვანელს და სხვადასხვა მარეგულირებელი კომისიების უფროსებს ათეული ათასობით ლარი ხელფასი?

ქვეყანა არ შეიძლება სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდეს, სადაც ვიღაცას ხელფასი აქვს 20 ათასი, ვიღაცას კი 57 ლარი.

არ შეიძლება გონებრივი შესაძლებლობებით ერთი ადამიანი მეორეს ამდენით სჯობდეს. არ შეიძლება სამმართველოს უფროსს ჰქონდეს 1000 ლარი, ორგანიზაციის პრეზიდენტს – 20 ათასი (საქართველოს პრეზიდენტს 5-ჯერ ნაკლები ხელფასი აქვს – რედაქტორი). არ შეიძლება, ეს არის შრომის შეურაცხყოფა, აქ საუბარი ეკონომიაზე არ არის მარტო, შრომის მოტივაციაზეა. შენ თუ 20 ათასს იღებ და მე ათასს, მაშინ თვეში ერთხელ უნდა მოვიდე სამსახურში? იმასაც გეტყვით, სანამ ქვეყანას არ ექნება ობიექტური სტატისტიკა, მანამდე არ იარსებებს სახელმწიფო.

კრიზისის დროს ეროვნული ბანკი, ყველაზე მნიშვნელოვანი ორგანოა. თუ ჩვენ კრიზისში შევდივართ (ფაქტია, რომ შევდივართ) და ცენტრალური ბანკი არ გვექნება, ეს ნიშნავს, რომ ჩვენ გვექნება ძალიან მნიშვნელოვანი პრობლემები, იმიტომ რომ აღმასრულებელი ხელისუფლება კრიზისს ვერასოდეს ვერ ჩააქრობს. როგორც წესი, აღმასრულებელ ხელისუფლებას აქვს ოჯახის მამის ფუნქცია, რომელმაც ყველას უნდა აჭამოს და ამისთვის შეიძლება ყველაფერზე წავიდეს, ოღონდ ოჯახი მეტ-ნაკლებად დააპუროს. ნებისმიერ ქვეყანაში ეს პოზიცია აქვს ნორმალურ აღმასრულებელ ხელისუფლებას. თუ შემაკავებელი ფაქტორები არ არსებობს, არ შეიძლება გრძელვადიან პერსპექტივაში მთავრობამ ქვეყანას სტაბილურობა მოუტანოს.

<u>რეკომენდაცია VI:</u> ფინანსური ზედამხედველობის სამსახური უნდა დაბრუნდეს ეროვნული ბანკის სტრუქტურაში.

– ეროვნული ბანკი საქართველოში შეიძლება სრულად ვერ ჩამოყალიბდა (ეს სხვა საკითხია), მაგრამ მას ზედამხედველობის ფუნქცია რომ გააჩნია, უზარმაზარი პასუხისმგებლობას იღებს საბანკო სისტემის სტაბილურობაზე. ანუ ეს არის ერთადერთი ორგანო, რომელსაც შეუძლია შეამოწმოს ბანკი და არ დაღუპოს. უპასუხისმგებლო შემმოწმებელი ყოველთვის დამღუპველია. ახლა ჩვენ გვყავს შემმოწმებელი ზევიდან, რომელსაც კანონი არანაირ პასუხისმგებლობას არ აკისრებს საბანკო საქმიანობაზე. ეს რას ნიშნავს, იცით? მე ვარ უკვე სახალხო კონტროლი (საბჭოთა კავშირის დროს რომ იყო), მე უნდა წავიდე, შევამოწმო, თუ აღმოვაჩინე დარღვევა, უნდა გავიხარო, იმიტომ რომ ეს არის ჩემი შემოსავლის წყარო, გნებავთ ოფიციალური, თუ ამაზე ჩემი ხელფასია დამოკიდებული, გნებავთ, არაოფიციალური. აბსოლუტურად დაუშვებელია, როცა უპასუხისმგებლო ორგანო ამოწმებს ბანკს, არსებული კანონმდებლობით შემმოწმებელი ორგანო არ აგებს პასუხს, დაიქცევა თუ არა საბანკო სისტემა ეს არის ყველაზე მთავარი!

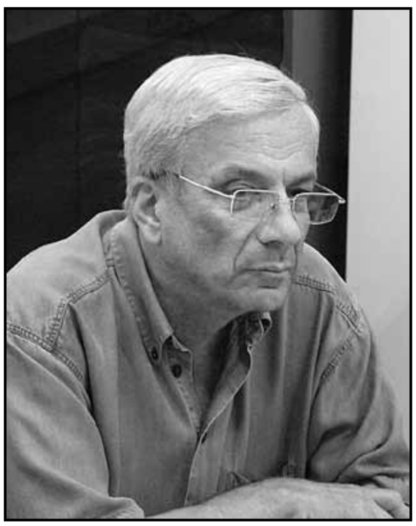

კოტე აბულაძე:

<u>რეკომენდაცია VII:</u> ქვეყანაში ეკონომიკური წესრიგის დასამყარებლად და ჯანსაღი კონკურენტული გარემოს შესაქმნელად ხელისუფლებამ აუცილებლად უნდა უზრუნველყოს ანტიმონოპოლიური სტრუქტურის (სამსახურის) აღდგენის.

<u>რეკომენდაცია VIII:</u> შესამუშავებელია საკადრო პოლიტიკის პროგრამა, რომელიც ორიენტირებული იქნება სახელმწიფო მმართველობით სტრუქტურებში განათლებული, გამოცდილი და პრინციპული კადრების მოზიდვაზე და არ იქნება ორიენტირებული პარტიულ, ასაკობრივ და სხვა სუბიექტურ კრიტერიუმებზე.

ძალიან მნიშვნელოვანია, თუ ვინ განახორციელებს იმ ყველაფერს, რაზეც ჩვენ აქ ვისაუბრეთ. მე არ მაქვს მხედველობაში სახელები და გვარები, მაგრამ ლაპარაკია კვალიფიკაციასა და პროფესიონალიზმზე. ანუ იმაზე, რომ პური მეპურეებს გამოვაცხობინოთ, რომ დამთავრდეს ეს დილეტანტიზმი, რაც მეტწილად არის კიდეც დღეს აქ გამოთქმული უამრავი შეშფოთების მიზეზი.

რეზიუმე

ჩვენი დღევადელი შეხვედრა, ვფიქრობ, ძალიან სასარგებლო და დროული იყო. ერთი რამ ფაქტია — თემა ძალიან აქტუალური და მრავალფეროვანია. მისასალმებელია, რომ ჟურნალმა ეს ინიციატივა გამოიჩინა. **„ბიზნესი და კანონმდებლობა“** დღევანდელ ცხოვრებისეულ ფერხულში ნამდვილად არის ჩაბმული. შესაძლოა, ბევრ რამეში ჩვენი მოსაზრებები ერთმანეთს დაემთხვა, ბევრი კიდევ სადისკუსიო იყოს და სხვადასხვა მიმართულება მივცეთ თითოეულ მათგანს, მაგრამ ერთ რამეში ყველა ვთანხმდებით – **მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში ეკონომიკური პროგრესი შეინიშნება** გადაუჭრელი პრობლემები უამრავია. დღევანდელ ფორმატში შეუძლებელი იყო დასმული თემატიკის ირგვლივ არსებული ყველა საკითხების სიღრმისეული განხილვა. დისკუსიის მიღმა დარჩა ისეთი მტკივნეული საკითხები, როგორიცაა ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გრძელვადიანი სტრატეგიისა და პროგრამის არარსებობა, ფინანსური და ინვესტიციური უსაფრთხოების პრობლემა და ქვეყნის დაცვა გარე ფინანსური მუქარისაგან, მიღებული გადაწყვეტილებების უარყოფით შედეგებზე უპასუხისმგებლობა, ერთი ჩაკეტილი წრიდან თანამდებობის მონაცვლეობა და გუნდური „გადაადგილება“, სამინისტროდან – სამინისტროში, რომელმაც ქუჩაში დატოვა ათასობით მაღალკვალიფიციური და გამოცდილი მუშაკი, მთელს მსოფლიოში საფინანსო და მაკონტროლებელი ორგანოების კონსერვატიულობის პირობებში, რომელიც აუცილებლობითაა გამოწვეული, საქართველოში მათი პოლიტიკური და „ჩვენიანების“ ნიშნით გამოუცდელი და გაყოყოჩებული კადრებით ჩანაცვლება და ა.შ. ყველაზე მტკივნეული ისაა, რომ იკვეთება თვითკმაყოფილების გრძნობა და მიღწეული შედეგებით ტრაბახი, რაც არათავსებადია დემოკრატიულობასთან და განვითარებასთან. სწორედ, თვითკრიტიკა და მიღწეულით დაუკმაყოფილებლობა, შეცდომებისა და ჩავარდნების აღიარება არის განვითარების და წინსვლის ყველაზე ეფექტიანი ინდიკატორი.

შეხვედრის მონაწილენი აღვნიშნავთ იმასაც, რომ სახელმწიფო სტატისტიკა არ გვაწვდის რეალურ და ზუსტ ინფორმაციას, რა დონითა და მასშტაბებით მიდის ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდა. ამავე დროს, გამოვთქვამთ შეშფოთებას, რომ **მსოფლიო კრიზისის დაწყებასთან დაკავშირებით არ არის გამორიცხული, საქართველოში გარე ეგზოგენურმა ფაქტორებმა გარკვეული ნეგატიური გავლენა მოახდინონ ჩვენს ეკონომიკაზე. გარდა ამისა, არის შიდა ფაქტორები, რომლის მენეჯმენტიც არ გვივარგა და ძალიან ბევრი რეზერვი არსებობს მის გასაუმჯობესებლად. გამომდინარე ზემოთქმულიდან, გარკვეულ რეკომენდაციებამდე მივედით როგორც მონეტარულ, ისე ფისკალურ დარგებში და საერთოდ, ეკონომიკურ პოლიტიკაში. მგონია, რომ ჟურნალის მეშვეობით ყველაფერ ამის მიტანა არა მხოლოდ საზოგადოებამდე, არამედ ხელისუფლებამდე, ხელს შეუწყობს ჩვენს ეკონომიკურ წინსვლას და მდგომარეობის გაუმჯობესებას.**

მოამზადა
ილნარ გორელიშვილმა